

De betekenis van de grote politieke stromingen

Inleiding bij de opening van het Academisch Jaar van de Open Universiteit, 1 juni 2010 te Den Haag

Prof.dr. A. (Arno) F.A. Korsten¹

De Open Universiteit kent een cursus *Politieke Stromingen*. Deze cursus, die ingaat op de geschiedenis van politieke stromingen, is geactualiseerd en voor studenten gratis in te zien via de site van de Open Universiteit. Op die cursus ga ik nader in. Waar gaat die cursus zoal over?

In deze nieuwe versie van de cursus Politieke Stromingen staan de volgende drie grote – in Nederland al lang bestaande – politieke stromingen centraal:

1. het liberalisme,
2. de sociaal- democratie en
3. de christen- democratie.

Historisch gezien, accentueren deze stromingen bepaalde waarden, zoals vrijheid, gelijkheid en broederschap.

Het liberalisme benadrukt vrijheid, de sociaaldemocratie grijpt terug op het gelijkheidsstreven in het socialisme, en de christendemocratie accentueert dat de burgers eigen verantwoordelijkheid hebben en dat de staat niet moet doen wat burgers zelf goed en sociaal verantwoord kunnen (subsidiariteitsbeginsel).

Het is opvallend hoe veel deze drie grote stromingen eigenlijk *met elkaar gemeen* hebben na een poging tot aanpassing, tot 'up to date' maken.

De liberalen stellen tegenwoordig de markt en de eigen verantwoordelijkheid van het individu centraal, de sociaal-democraten beklemtonen de verantwoordelijkheid van de overheid (voor het beschermen van de gemeenschap tegen ongewenste gevolgen van de markt) en de christen-democraten onderstrepen de eigen verantwoordelijkheid van mensen binnen de gemeenschap.

¹ Met dank aan de mede-auteurs van de actualisering van de cursus: Ger Arendsen en Mimi Crijns.

In verkiezingstijd willen de representanten van stromingen graag hun (politieke) verschillen benadrukken.

Maar politieke verschillen zijn in Nederland vooral *accentverschillen*: in grote lijnen stemmen de drie grote stromingen overeen in een streven naar een harmonieuze verhouding tussen markt, overheid en gemeenschap. Aan dat harmoniestreven geven ze in ideologisch opzicht een wat verschillende invulling. Het liberalisme erkent inmiddels beperkingen van de markt en zoekt in de (niet te grote) staat een marktmeester. De sociaal-democratie ziet dat de staat van belang is maar dat die ook niet alle heil brengt.

Is het mogelijk om als politieke groepering in Nederland buiten de drie *hoofd*stromingen te gaan staan en toch van betekenis te zijn, bij voorbeeld electoraal? Met andere woorden, zijn er stromingen die hier fundamenteel van afwijken en toch over een aanzienlijke aanhang beschikken of zouden kunnen gaan beschikken?

In het verleden hebben *links-radical*e en *rechts-extreme* kritiek een aanzienlijke aanhang gehad. Die verschijnselen zouden zo maar opeens weer terug kunnen keren, maar op dit moment zijn beide vormen van kritiek, in elk geval in Nederland, marginaal.

Zijn er dan vraagstukken die zo anders zijn dat ze buiten de kaders van de grote drie stromingen treden? De auteurs laten in de cursus Politieke stromingen zien dat er in elk geval drie van dergelijke vraagstukken zijn waarop de afgelopen eeuw burgers zich hebben georganiseerd:

1. rond de man/vrouw-verhoudingen (feminisme),
2. rondom de natuurlijke leefomgeving (ecologisme),
3. en rondom het nationale identiteitsvraagstuk.

De exclusieve politieke organisatie rond man/vrouwverhoudingen komen we in Nederland momenteel niet meer geprononceerd tegen. Het vrouwenvraagstuk is wel *binnen* bepaalde politieke partijen meer of minder aan de orde. De aandacht voor de leefomgeving vinden we wel in georganiseerde vorm terug, bij GroenLinks.

Maar het is de vraag of het zelfs voor deze stromingen mogelijk is om *buiten* de kaders van de grote stromingen te blijven. Hoe geprononceerd de standpunten op de genoemde vraagstukken, zoals de leefomgeving, soms ook mogen zijn, er is altijd enige verbinding met het gedachtegoed van de grote stromingen. Zo is het 'groene denken' verknoopt met het liberalisme en de sociaal-democratie, zo lezen we in GL-geschriften.

In onze cursus besteden we ook aandacht aan twee andere ontwikkelingen die suggereren dat het mogelijk zou zijn om buiten de kaders van de grote stromingen te opereren: het populisme en het personalisme. In het jargon van de politieke wetenschap soms wel aangeduid als de *anti-politiek* van het populisme en de *post-politiek*, dat wil zeggen de politiek tegen de bestaande politiek en politiek voorbij de traditionele politiek.

Het populisme ziet de grote stromingen en de daarop gebaseerde partijen als een elite die niet langer het volk vertegenwoordigt maar alleen zich zelf.

In de praktijk blijkt het populisme vaak een 'dunne' ideologie te bieden, zoals politicologen dat wel eens noemen, die vast zit aan een 'dikke' ideologie. Dus populisme + nationalisme, of populisme + liberalisme, of populisme + socialisme. Ik ga geen voorbeelden noemen, maar u kunt zich er ongetwijfeld iets bij voorstellen.

Tot slot is het de vraag of er politiek is voorbij de politiek? Heeft de politiek zoals wij die kennen z'n langste tijd gehad?

Er is zeker enige ontideologisering. Partijleider Wim Kok, van de PvdA, sprak jaren terug al van de ideologische veren afschudden.

Indicaties voor ontideologisering zijn bij voorbeeld:

1. Er dienden zich tal van vraagstukken aan waarvan je *niet* kunt zeggen dat ze zich (makkelijk) in een liberaal, sociaal-democratisch of christen-democratisch schema te vangen zijn. Denk aan genetische manipulatie, medische technologie, klimaatverandering, bestrijding van Q-koorts. Deze vraagstukken moeten bediscussieerd worden binnen en tussen partijen. Daarom wordt wel gezegd dat politieke partijen zich moeten ontwikkelen tot een ideeën- en debatpartij. Ze moeten debatteren om tot een standpunt te komen over diagnose en oplossingsrichtingen.
2. Sommigen zeggen ook dat er nog wel ideologische verschillen over blijven maar dat ze verdampen bij het sluiten van een regeerakkoord voor een veelpartijkabinet. Als er nog ideologische kleuren zijn dan worden ze in de dagelijkse praktijk fletser door de vele juridische, financiële en andere randvoorwaarden.
3. Ten derde, ideologisch verschil verdampt als regeringspolitiek crisispolitiek is. Denk aan de kredietcrisis.

In die situatie ontstaat ook door de rol van media veel ruimte voor politiek als ideeënstrijd en personenstrijd.

Is de persoonlijke kant van leidende politici zo alom aanwezig, zijn de personen ('de poppetjes') zo belangrijk geworden, dat ideologie en stromingen er niet meer toe doen? Als we naar andere landen kijken wordt er in dit verband wel eens gewezen op politieke leiders als Berlusconi of Poetin, die symptomatisch zouden zijn voor deze post-politiek.

Wij zien zeker een trend naar personalisering in Nederland. De Telegraaf laat eind mei lijsttrekkers een krant maken en wie zetten ze op hun bladzijde? Allemaal hun eigen kop. Mark Rutte neemt zelfs een halve pagina. Kijk ook naar de verkiezingsaffiches: in veel gevallen staan er de gezichten op van Jan Peter, Job, Geert, Femke, Marianne. Kijk ook naar de debatten op RTL: ze komen allemaal.

Politieke partijen schuiven personen naar voren die verkiezingen voor hen moeten winnen. Media haken daar gretig op in.

Kiezers laten zich ook in zekere mate beïnvloeden door de sympathie en algemene uitstraling van een lijsttrekker. Maar steeds geldt ook de 'wet' van de historicus Henk te Velde: 'persoon en partij moeten samenvallen'. Willem Drees kon wel winnen maar werd altijd geassocieerd met de sociaal-democratie. Kiezers volgen een politicus doorgaans niet als die van partij wisselt (Voorbeeld Verdonk).

We zijn als cursusmakers van mening dat ook het personalisme er niet aan ontkomt stelling te nemen op vraagstukken en dus gedwongen is om terug te grijpen op het ideeëngoed van politieke stromingen en dan met name van de drie grote stromingen.

Samengevat, de drie grote stromingen zijn dominant en ook al verschillen ze slechts in accenten van elkaar, *niemand ontkomt aan het kader dat ze met elkaar delen*. En dat is dat de samenleving niet kan zonder staat, markt en gemeenschap. Wie buiten dat kader blijft, is een partij van enkel 'one issue' of 'some issues'.

Is het mogelijk hier buiten te blijven op dit moment in onze geschiedenis? Wij betwijfelen of dat mogelijk is, maar het is aan partijen als De Piratenpartij om het tegendeel te bewijzen.

Literatuur

Becker, U. en Ph. van Praag (red.), *Politicologie - Basisthema's & Nederlandse politiek*, Het Spinhuis, Apeldoorn, 2006.

Christen-Democratische Verkenningen, *Voorbij de crisis*, Boom, Amsterdam, winter 2009.

Deschouwer, K. en M. Hooghe, *Politiek*, Boom, Amsterdam, 2008.

DNPP, *Jaarboek*, Groningen, diverse jaren.

Eijk, C. van der, *De kern van politiek*, Het Spinhuis, Amsterdam, 2001.

Lucardie, P., *Nederland stromenland*, Van Gorcum, Assen, 2002.

OU-cursus Politieke stromingen, Heerlen, 2010.

Putten, J. van, *Politieke stromingen*, Aula, Het Spectrum, Utrecht, 1995.

Reybrouck, D. van, *Pleidooi voor populisme*, Querido, Amsterdam, 2008.

Woerdman, E., *Politiek en politicologie*, Wolters-Noordhoff, Groningen, 2004.

Zijderveld, A., *Populisme als politiek drijfzand*, Cossee Essay, Amsterdam, 2009.

De auteur

Prof.dr. A.F.A. Korsten is hoogleraar bestuurskunde aan de Open Universiteit en bijzonder hoogleraar aan de Universiteit Maastricht.

www.arnokorsten.nl; e-mailadres: arno.korsten@ou.nl